

TONE SELIŠKAR

Partizani in umetniki

Neke mrzle zimske svetle noči v začetku leta 1944 sva hodila s pesnikom Francetom Kosmačem od Svetega Gregorja čez Sodrsko v Loški potok. Štab 18. divizije je bil namreč pri Sv. Gregorju, in poklicni smo bili vsi načelniki odsekov, vsi komandanti in komisari brigad na posvet. Posvet je vodil prvi komandant te divizije, tovariš Pehaček, ki je prihajal v ta namen iz štaba VII. korpusa. Na posvetu smo razpravljali o podrobnih organizacijskih vseh odsekih divizije, ki so bile v tistem času že izvrstno organizirane vojske formacije. Naša divizija je takrat skupaj s Notranjskim odredom tolkala s svojimi brigadami sovražnika na področju od Kočevja in Ribnice mimo Krma pa vse do Rakeka.

Ko sem stopil v zakajeno kmečko hišo, v kateri je bilo posvetovanje, sem zagledal Pehačka na peči. Iz njegovega vičnika, ki ga je malokdaj odložil, se je dobro kadilo in ko sem se rokoval s svojim nekdanjim komandantom, ki je vodil svoje brigade konec leta 1943 v zmagovalni osvobodilni pohod na Hrvaško, kjer so naši borci nad Mrzlimi vodnicami gledali takrat še neobstoječo naše sinje morje, mi je dejal tiho, pri- zanesljivo:

«Pesnik Kajuh je padel...»

Dobro se pomnim hude ure, ki sem jih tisto noč preživeljal. Malce pred posvetovanjem se je hiša stresla od raztreske granate, ki so jih belogardisti metali iz Velikih Lašč na Sv. Gregorja. Spodaj v dolini se je naenkrat oglasila s ostrim lajem naša težka strojnica. Ena naših brigad je napadla Ribnico, v katero so se pred nekaj dnevi vgnezdili Nemci in belogardisti. Tada vsa ta boja na slaba izraznost ni mogla pre- viti bolečine srca, ki je objokovalo partizana in pesnika Kajuha. Ozrl sem se po obrazih, zbranih okoli peči in mize. To so bila ostrja obličja borcev, odločna, jasna, ki se jih je smrti vsakega nič tolikokrat dotaknila. Zvesti vseh teh je bila zadržana v konico uničevanja z ognjem in kravo; z brzostrelko, pištolo in bombami so pisali po svoji zemlji nov zakon novega človeka očistene domovine, kakršno so v svoji jasnosti videli Prešeren, Levstik in Cankar. Takrat, v tistih ostrih urah, smrti tovarišev nismo objokovali s solzami. Le srce se je odprlo, kakor grob in vanj smo polagali padle tovariše. Vsi ti borci okoli mene, že po nekajkrat ranjeni komandanti in komisari, so skozi glasni zvok posvetovanja občutili smrt svojega pesnika. Ni ga bilo med njimi, ki bi kot pesnik Kajuh sam ne občutil njegove pesmi, ki se konča:

Zdaj večer raznaša besede njegove,
priluhni nananko, da čuje glasove:
Lepo je: veš, mama, lepo je živeti,
toda, za kar sem umrl,
bi hotel še enkrat umreti!

O'oli polnoči sva se s pesnikom Kosmačem vračala v Loški potok, kjer je ta čas imel kulturni odsek XVIII. divizije svojo bazo. Gazila sva globoko v snegu. Ruševine Sodrščice, okostnjaki vasi, so bile v mesečini še bolj žalostne kakor po dnevi. Ko sva se povzpela že visoko nad vas, se je pri Ribnici razbelsela bitka. Ognjeni sij raket je plahotal v daljavi in votel odjek havgice je prevrnil tišino noči. Sedla sva na porušeno drevo in še pomnim najin razgovor. Govorila sva šepetaje, morda zaradi žalosti noči zame, morda zaradi Ka- juha, ki sva ga to noč izgubila. Zamešene vaje mogočnih smrek so segale prav do tat in ko mi je puška zdrknila z ramen od deblo, je kovina orožja zaveznela, toda le tako zvočno, da je obema predramila misel, ki je bila te noči vsebina najine zavesti.

France Kosmač je bil vojni poročevalec naše divizije. Hodil je od brigade do brigade, udeleževal se je borb in pohodov in prav tiste dni je pripravil svojo prvo pesniško zbirko «Pred pomladjo», ki sem ji napisal uvod in ki jo je razmnožila divizijska tehnika — na poljažju marca meseca 1944. Prva pesniška zbirka pesnika in partizana, napisana med borbami in razmnožena med borbami, daje še prav poseben

Tone Seliskar je svo- jemu obilnemu literarne- mu delu sedaj dodal no- vo knjigo, ki je izšla pri Dolenjski založbi v No- vem mestu. To je zbirka kratkih novel iz NOB z naslovom «Ljudje z rde- čim cvetom». Tudi erica, ki jo tu objavljamo, je iz te zbirke, ki jo bo go- tovo rad vzel v roke vsakdo, kdor pozna Sel- skarja, avtorja, katerega dela so vedno našla do- sti čitateljev in so bila tudi prevedena v števil- ne jezike.

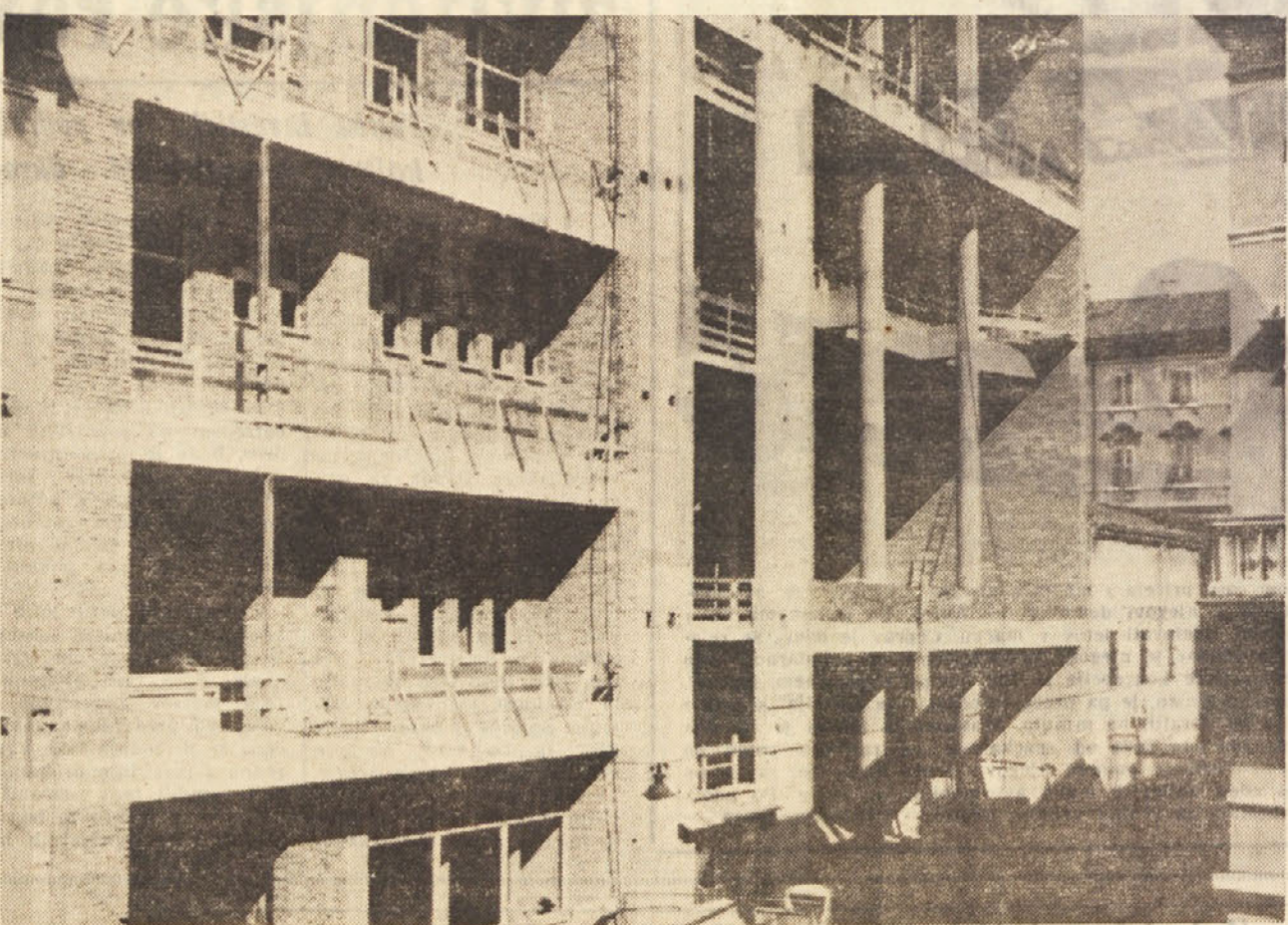
pečat delu ustvarjalca, ki se je na življenje in smrt povezal z usodo svojega ljudstva. To je največja stvar, ki jo more kak umetnik doživeti; tudi največja sreča, ki jo more kak umetnik občutiti v kipeči sili svojega ustvarjalnega nagona. In tako sva tiste zimske noči sedela na porušeni debli dva pesnika; mladenič, ki je komaj odprl svoje srce in napisal prve pesmi, ter zrel mož, ki je napisal že nekaj knjig, pesmi in povesti. Na poteh, na katerih se je naše ljudstvo razvilo v borbo in revolucijo, sva se srečala tovariša po poklicu, tovariša in brata po orožju, tovariša po usodi, tovariša, hiteča proti istemu cilju.

«Dva pesnika blodita v mesečini oborožena s puško, pištolo in bombami. Pravek sta se izmuznili granatam, zdajle sta pominila v cev nov okvirček nabojev, kajti odkar so beli v Ribnici, postavljajo tudi okoli zasede... Pesniki so postali vojaški ljudske vojske...», sem pametovati skozi noč svo- jemu tovarišu, kajti zajelo me je občutje, da sedijo poleg naju še vsi drugi: Kajuh, ki je leta 1942 pogoltnila Roška ofenziva, šaljivec in pesnik Robi, ki je padel kot talec, Vinko Koliak, ki je pretil kri v Gramozni jami, Peter Levec, ki hodil zdajle kdo ve po kateri partizanski stezi, France Bevk, ki se potika nekje na Primorskem, Matej Bor, ki kroži s XV. divizijo nekoč okoli Novega mesta, Vida Brestova, ki sem jo prvi- krat srečal v Trebnjem, ko je imela še dolge kite in pištolo za pasom... in še mnogo drugih, mladih, nezanih, ki se z novimi pesmimi oglašajo nekje na brigadah in bataljonih. «V knjigah zgodovine nekoč pisano: Dvignili so se delavci, kmetje in pesniki, možje, žene in otroci!» je za- nosno zasepetal France. «Pa magari, da bo zgodovinar po- avil pesnike na zadnje mestu! Tu smo, ob vrelcu krvi naroda! Vidiš, to nas nosi, da ne omagamo, kajti to ni pesni- ška fantazija ne pesniška domišljavost, to je zdaj resnica!» «Saj brez resnice pa je tudi pesnik krpa papirja in na papir načekana prazna, puha beseda!»

Mrz je vedno huje pritiskal. Bitka pri Ribnici je poje- njavala, mesec je plaval že nad Blokami, pa sva zato spet puško zadela na ramo in se vzpenjala na Vagovo, kjer se pot prelomi proti Loškemu potoku. Tam je stala samotna bajta. Zima naju je pestila prav do mozga. Potrkala sva na okno.

«Kdo je...?» je zadiral znotraj preplašen ženski glas. «Partizani!» sva odgovorila olajšano. Vrata so se odmaknila. Stopila sva v toplo izbo in v naju se je zastrmel zaskrbljen obraz ženske. Četvero otrok je spalo ob peči. Edino bogastvo te revščine je bila toplota, ki

Kaj je s Kulturnim domom?

Približno čez mesec dni se bosta na občnem zboru v Gorici združili SPD iz Trsta in ZSPD iz Gorice

Odkritosrčen razgovor s prof. Vrabcem predsednikom Prosnetne zveze v Trstu

Zelo važno je, da tako naše vodilne kadre kakor tudi način dela posvečimo in prilago- dimo novim razmeram - Vsekakor bo morala nova in enotna Prosnetna zveza posvečati tudi vnaprej največjo skrb svoji osnovni nalogi - obranitvi in okrepitvi narodne zavesti

Slišati smo, da se pri- pravljajo občni zbor Pro- svetne zveze. Ali bi lah- ko nekaj povedali glede te- ga našim čitateljem?

Občni zbor bo zadnji nedeljo oktobra. To pa ne bo redni občni zbor, pač pa skupni občni zbor go- rski in tržaški Prosnet- ne zveze, ki bomo bo- mo obe zvezi združili v eno samo.

Kako ste pršli do tega sklepa in kaj si od tega obetate?

O tem vprašanju je «Primorski dnevnik» že pi- sal. Zdi se mi pa potrebo- no, da ponovno poudarim potrebo po združitvi za- radi tega, ker obe zvezi delujeta v istih razmerah, imata iste probleme in je zato čisto naravno, da i- mam enotno prosnetno organizacijo. Obetamo si, da bomo z združenimi močmi lažje opravljali svo- je naloge in tudi z večjim uspehom.

Ali bo ta občni zbor ra- zen združitve prinesel tu- di kakšne druge novosti in pobude?

Razvoj vsakdanjega živ- ljenja, spremembe, ki so nastale s tehničnim raz- vojem, vključevanje mladih generacij v javno živ- ljenje — vse to nujno ter- ja tudi revizijo dosedanje- ga delovanja. Kaže, da smo v našem delu v zad- njih letih ostali nekako statični in da pojema za- nimanje za prosnetno de- lo. Zato je zelo važno, da tako naše vodilne kadre kakor tudi način dela posvečimo in prilagodimo novim razmeram. Vseka- kor bo morala nova in e- notna Prosnetna zveza po- svečati tudi vnaprej naj- večjo skrb svoji osnovni nalogi, t. j. obranitvi in okrepitvi narodne zavesti.

Ali je Prosnetna zveza, oziroma kakšno posamez- no prosnetno društvo le- kaj napravilo, da bi se re- šilo iz tega zacaranega

Mislil, da bo ob odločni narodni zavesti tudi na- rodna obramba bolj učin- kovita. Nove pobude za prosnetno delo pa bodo prav gotovo dozele v dis- kusiji na občnem zbu- ru, katerega se bodo ude- ležili delegati vseh pro- svetnih društev s Trža-škega in Goriškega.

Koliko je zdaj na Trža-škem aktivnih prosnetnih društev, ki so vključena v Prosnetno zvezo?

Glede števil delujočih prosnetnih društev je to- čen odgovor nekoliko te- žaven.

Zakaj pa?

Zato, ker so nekatera društva v svojem delova- nju zelo redna, njihovi odseki se stalno vežbojo in imajo kolikor toliko stalne prireditve; druga društva so tudi agilna, ampak morda manj red- no, včasih malo zadrem- ljejo, pa se spet zbudijo; tretja pa le dremlejo in se zbude ob kaki izredni priložnosti. Vseh društev je 15 in se pogostoma bo- rijo z raznimi težavami.

O težavah prosnetnih društev je bilo že dosti go- vora. Ali so se morda razmere zadnje čase vsaj nekoliko izboljšale?

V glavnem so težave vedno iste. Nekatera dru- štva se bore s problemom prostorov, druga s pro- blemom vadičeljev (fol- klornih učiteljev, režiser-jev in pevovodij). Skoro povsod se bore tudi s problemom aktiviziranja članstva in končno, vsa brez izjeme, z gnojnimi težavami.

Ali je Prosnetna zveza, oziroma kakšno posamez- no prosnetno društvo le- kaj napravilo, da bi se re- šilo iz tega zacaranega

kroga težav? In s kakš- nim uspehom?

V okviru skromnih sred- stev, ki jih ima Prosnetna zveza na razpolago, se je posredilo nekaj izboljša- ni, n. pr. glede prostorov. Prav preteklo nedeljo je prosnetno društvo v Bar- kovljah v glavnem s svo- jimi sredstvi otvorilo pre- novljene društvene pro- store. V načrtu je rešitev problema društvenih pro- storov v Bazovici in Lo- njerju. Nismo pa uspeli storiti nobenega koraka naprej glede pomanjkanja vadičeljev raznih panog. Kriza na tem področju je še vedno akutna.

Oprostite vmesno vpraša- nje. Nekatera društva se prej pričujejo nad po- manjkanjem prostorov, ko pa jih dobijo, se njihova dejavnost skoraj razbini, kakor n. pr. pri prosnet- nem društvu «Ivan Can- kar», pri prosnetnem dru- štvu «Skamperle» pri Sv. Ivanu, v Nabrežini in v Križu. Kako naj si to razlagamo?

Zal je to res, in kaže, da sami prostori ne zado- stujejo za prosnetno de- lovanje. Potrebni so pred- vsem ljudje, ki imajo do- voj ljubezni do prosnetne- ga dela in so pripravljeni za to delo tudi žrtvovati nekaj svojega prostega časa.

Omenil si v začetku vprašanje vključitve mladi- ne v prosnetno delo. Ali je kaj mladega naraščaja,

Ubald Vrabec

ki ima veselje do prosnet- nega dela.

Je! Samo škoda, da je odstotek take mladine ze- lo majhen. Vendar so v tem odstotku nekateri prav dobri in mnogo ob- tajajo. Važno je, da se ta mladina, ki ima najbolj- še namene, tudi pravilno usmerja. V nekaterih dru- štvih vidimo prav ideal- no sodelovanje mladine s starejšo generacijo.

Mario Magajna pozdravlja

Mario Magajna, vsem znani fotoreporter našega lista, se je tudi letos — kot vsako leto — odpravil na dolgo potovanje. Izbral si je Španijo in pohredel jo je vse do Gibraltarja, odkoder nam vsem pošilja priščne pozdrave. Ko se bo vrnil, nam bo znal z njemu lastno šegavostjo marsikaj povedati

Učitelje prosimo...

V teh dneh vpisujemo o- troke v šolo. Ko pravim, da jih vpisujemo, mislim na to, da nas zanima, koliko otrok bo na posameznih sloven- skih, vse in ne samo tiste, ki imajo otroke za vpis. Vsi vemo, da vpisovanje otrok v slovensko šolo ni nekaj samo po sebi umevnega, av- tomatičnega. Za mnoge to drži, zlasti na podeželju, to- da v mnogih primerih je treba prizadevanja in prigo- varjanja. Zaviralni momen- ti pri vpisovanju v sloven- ske šole so raznega značaja: dostikrat mlada narodna zavest, včasih bojazen — bržkone neutemeljena — zaradi socialne odvisnosti, drugi spet pomisleki zra- di bodočnosti in možnosti zaposlitve, včasih celo strah pred težavnostjo slovenske šole. Ni vedno lahko vse te pomisleke pobijati, zla- sti pri tistih, katerih zavest, da pripadajo slovenski skup- nosti, že močno pojema. Pri tistih pa, ki so dovzetni za pametne razloge, je možno vse njihove pomisleke o- reči, saj danes lahko trdimo, da je celo prednost, če je kdo absolvent slovenske šole. To je možno tudi doka- zati.

Res pa je, da delo v slo- venski šoli ni vedno najbolj lahko. V vaseh na podeže- lju imajo učitelji pred se-

boj vsaj otroke, ki so vsi vajeni slovenskega jezika z doma in je vsaj v tem po- gledu osnova za nadaljnji pouk pri vseh skoraj na isti ravni. Drugače pa je v me- stu, kjer često prihajajo v slovensko šolo otroci, ki iz kakršnegakoli vzroka le sla- bo obvladajo slovenski je- zik; često slovenski niti ne razumejo ali pa vsaj govo- riti ne znajo. Starši so dali otroka v slovensko šolo z namenom, da mu vsaj ta šola da to, česar mu oni niso mogli dati. Na tem mestu se ne bomo ustavlja- li ob vprašanju, zakaj slo- venski starši — tudi eden od staršev, če gre za me- šan zakon — niso poskrbeli, da bi otrok ob vstopu v šolo znal primerno svoj je- zik. Tu stoji pač šola pred nalogo, da rešuje, kar je bi- lo zaželeno. In nikakor ne moremo privoliti v odgovor: mene se to ne tiče, jaz vem, kaj moram delati in koliko moram zahtevati.

Tak odgovor je neumesten že zaradi tega, ker na slo- venskih šolah pač ni — na žalost — razredov, kjer bi imeli učitelji izredno dosti dela zaradi velikega števi- la učencev. Torej ne more biti izgovora, da se ne bi mogli nekoliko bolj potru- diti s tem in onim, ki mu je potrebna večja pomoč v

slovenskem jeziku. Upam, da večina učiteljev razu- da, da je že s psihološkega ali s pshološkega vidika lišča potreben poseben po- stopek s takimi otroci, ki jim ne bo že njihova pri- srečanja s slovensko šolo grenjeno. Končno se mora tudi učitelj zavedati, da v njihovo delo in vzgojo na slovenski šoli odraža tega, ali bo dotok otrok v šolo zadosten ali ne. Da smo tudi mi, da bi se morali predvsem za učitelje moralno pripraviti za učitelje prvih razredov, ki so bolj upoštevati, kaj po- biti prizadevanje in po- željeve z otroki, ki so po- manjkljivo slovensko vzgojo, kot pa razne za- kladke, ki dostikrat ne po- možejo, kdo ve kaj. Ne bi re- reč smeli ponavljati pri- ri kot tisti z neke vrste šole, ko je učiteljica ka- kazala svojo nevoljo, ko je opravila z otrokom, ki je italijanske šole prišel v slovensko z namenom, da tudi naprej študiral na ita- venski srednji šoli.

Ko smo te besede napre- smo se zavedali, da so me- menjene le nekaterim učiteljem, kajti dobro ve- mo, da se večina učiteljev ve- da dolžnosti do svojega naroda. Prosim pa, da bi bili taki tudi tisti, ki ni- so.

Ivo Marinčič, predsednik ZSPD o prosvetnem delu na Goriškem

Od razmaha v prvih povojnih letih do poznejšega mrtvila - Mlad- zahteva nove oblike dela - Tudi učiteljstvo bi moralo bolj sodelo- Iz združitve s tržaškimi prosvetarji naj pozone košato kulturno

Eden osnovnih problemov naše narodne skupnosti v zamejstvu je kulturno-pro- svetno izživljanje naših lju- di, zlasti mladine. Stara re- sica je, da je živahno in raz- gibano prosvetno življenje najboljše jamstvo za nadal- ni uspešni razvoj slovenske etnične skupine tudi pri nas na Goriškem. Tak razvoj je še toliko bolj nujen, ker so naši ljudje vključ vsem demokratičnim plašem, v katere se odeva krajevna in tud osrednja rimska uprava, še vedno podvrženi najraz- nejšim oviram in pritiskom, ki imajo namen od- vrtni posebno mladino od slovenske šole, slovenske knjige in slovenske kulture na splošno, ker je to pot za njihovo odtujitev svojemu lastnemu narodu.

V prvih povojnih letih smo imeli na Goriškem, kakor tudi drugod, kjer je fasizem nad 25 let dušil vse naše kulturno življenje, razgibano prosvetno delovanje. Ne sa- mo večje ampak tudi manj- še in oddaljene vasi so po- stavile svoje zbornice, dramske družine in razne krožke, v katerih so se zbirali stari prosvetarji in ob njih mladi- na ter dali duška svojem, toliko let zatajanemu bre- penjenu po svobodnem je- zikanju v materinskem je- ziku.

Tak polet se je razvijal in cvetel tja do l. 1948 in v ti- stih prvih povojnih letih so zlasti večji slovenski kraji imeli močne pevske zbornice in dramske družine. Za primer naj navedemo samo Stan- drež. Pevski zbor prosvetne- ga društva «Oton Zupancič» je pod vodstvom pevovodje

Ivo Marinčič

Franca Lupina imel vrsto uspešnih nastopov. Prav tako je dramska družina istega društva postavila na oder tako zahtevna dela, kot so n. pr. Miklova Zala, Veronika Deseniška in še cela vrsta drugih, ter se z nji- mi prav dobro odrezala. Ze- lo lepo je uspevalo tudi pro- svetno društvo v Podgori in gotovo se še marsikdo spom-inja njegovih nastopov v prosvetni dvorani v Pevmi a Nicodemijevu (Učiteljico ali s «Postrežkom». Podobne primere bi lahko navedli tu- di za Sovodnje, Doberdob, Steverjan itd.

Po letu 1948 pa je začel ta zalet naglo pojmajati in leta 1953 smo imeli le še dve skromni dramski družini v Doberdobu in Steverjanu, ki sta nastopili z manjšimi de- li. Prav tako so vedno bolj pe- šali pevski zbori in tako je nekdanji najmočnejši zbor iz Standreža že nekaj časa v brezdrevju, drugod pa tudi od časa do časa zastanejo v va- jami, pa tudi nastopi so ved- no bolj redki.

Kje so vzroki za to? Teh je nedvomno več in so med seboj precej različni. Tudi so pri raznih ljudeh mnenja različna o tej zadevi. Nava- ja se pomanjkanje pevovodij in režiserjev, dalje pomanj- kanje primernih prosvetnih prostorov, ovire oblasti z bi- rokratskim postopkom pri izdaji dovoljenj itd.

Nedvomno bo vse to v večji ali manjši meri tudi držalo. Vendar pa moramo iskati vzrokov za tako na- dovanje tudi v nas samih. Res je, da se morajo naša prosvetna društva boriti z vedno večjimi težavami fi- nančnega in drugega značaja. V Gorici nimamo več glasbene šole, ki je krepila tudi podeželske zbornice. Prav tako nimamo režiserjev in če je kje kak primeren ele- ment, gre tja, kjer ima bolj- še življenjske pogoje. Tudi pomanjkanje prostorov je pereče in važno vprašanje. V Gorici imamo samo za si- lo urejeno prosvetno dvora- no, ki ima komaj 220 sede- žev, oder pa je premajhen za kolikšnja zahtevnejša pri- reditve, ki jih je treba od- nesti na poletni čas, takrat pa so odvisne od vremena. Brez svojih prosvetnih pro- storov so prosvetarji v Pod- gori, Gabrijah, Dolu in St.

Mavru in prav v teh letih je morda najbolj živo po prosvetni dejavnosti ja kot po nekaterih vaseh, kjer imajo vse- men, toda svoj sede- Mrtvilo, ki je razje- prosvetno življenje je jalo nekaj let, se je njem časa nekoliko na- čeprav so ovire za če- s katerimi se mora na- sveta boriti, ostale de- dar pa je zastoj, ki vplival posebno na pro- ki se je obrnila na iše zabave in rimske drugod ter se je v prosvetnem življenju. Kot rečeno je v ča- času ponokod nekaj V Pevmi imamo drams- mu je dala nov zakon dina, in tudi v Dober- je pevski zbor ponovno živeti in večkrat v nastopili. Vendar pa bi maj začetki in marsik- ukreniti se morajo za prosvetno življenje zopet sedlo tisto mesto, ki njegovi važnosti pri- Predvsem bi bilo poiskati nove oblike njaja, ki bi bile bliže njemu pojmovanju na- V tem pogledu je v prirejal večje število to, prilo je do seve- mladine s tržaškimi roškimi sovratniki dino iz matine se la- na katerih so se la- govorili o svojih pro- Vse premalo pa pri prosveti šole. Na- majhno zanimanje, izjem, ne pozna raz- prosvetnega dela in premalo so širki in ne- no tudi lepa slovens- ga, ki bi lahko tudi pro- k izboljšanje. Imamo ljudsko v Gorici, imamo knjižnice na podeže- katere pa je še vedno majhno zanimanje. V zadnjih letih pri pre- prevladovala pri raz- reditvah gostovanja naj in glavno vlogo lo pri tem Slovence- liše iz Trsta, ki tu- tudi pri nas velja no poslanstvo. Toda dovolj; potrebno je tivno prosvetno dru- jih dramskih zborov, jih pevskih zborov, društev itd. Le tako- del mladina bolje naše kulturne vred- vobila in cenila je, v- mo okrepi tudi na- vensko šolo in po- njih SG iz Trsta.

Na zadnjem občnem ZSPD je bila odob- reditve s tržaško zvezo. Ta združitve je končno potrjena in obnem zboru. V Gorici in pričaubej abem zvez poglavo mo- to kulturno delo. jelo v svojo senco Slovence na Goriškem. Tržaškemu, ampak ke iz Beneške Slove-

